

ОӘК 159.9.072

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ БЕЛСЕНДІЛІГІН СЮЖЕТТІК-РӨЛДІК ОЙЫНДАР АРҚЫЛЫ ДАМУЫ

Абдижаппар Зарина Мұхтарқызы

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ-нің 5В010100 – «Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу»
мамандығының 4 курс студенті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
Ғылыми жетекшісі – А.К. Махадиева

Еліміз егемендік алғаннан бері білім беру саласында жасалып жатқан шаралардың барлығы болашақ ұрпаққа жалпыадамзаттық және жеке ұлттық игіліктер негізінде тәрбие мен білім беру ісін неғұрлым жоғары деңгейге көтеруге бағытталып отыр. Бүгінгі таңда қоғамдық өмірді демократияландыру және ізгілендіру жағдайында ұлттық ерекшелігімізді айқындайтын оқытудың жаңа технологияларын пайдалану, жетілдіру қажеттілігі туындап отыр.

Бұл орайда, білім беру саласындағы мектепке дейінгі кезеңде де біршама жұмыстар атқарылуда. Бала мектепке дейінгі кезеңде қоршаған ортаны жедел түрде қабылдап, өз тәжірибесін жинақтап, әр түрлі аймақта қарым-қатынас жасай бастайды. Мектепке дейінгі ұйымдарда баланың жас ерекшелігін ескере отырып, әр түрлі ойындар, дамыту және түзету сабақтары жүргізіледі. Бұл баланың бүкіл қажеттіліктерін шешеді деген сөз емес, бірақ баланың дамуында жағымды ахуал туғызатыны сөзсіз.

Осы кезекте, балалар ұжымын қалыптастыратын және дамытатын іс-әрекеттердің бірі ойын болып саналады. Ұлы қазақтың ойшыл ақыны Абай: «Адам ата-анадан туғанда есті болмайды, естіп, көріп, ұстап, ескерсе дүниедегі жақсы-жаманды танитындығы, сондайдан білгені, көргені көп болған адам білімді болады» [1]- деп, адамзаттың қалыптасу барысына мән береді.

Халқымыздың аяулы азаматы М. Жұмабаев. «Педагогика» атты еңбегінде ойын туралы: «баланың қиялы ойында жарыққа шығады» - дейді [2]. Ойын балаға кәдімгідей бір жұмыс. Ойынға да бала нәрселерді пайдаланады. Айналадағы жұмыста нені көрсе, соны істейді.

Ойын – баланың дамуында ерекше мәнге ие. Ойын арқылы баланың мінез-құлық, танымдық және жеке ерекшеліктері дамуы жүзеге асады. Зерттеушілердің зерттеулерінде ойын тақырыбына көп көңіл бөлінеді. Мысалы А.Н.Леонтьевтің зерттеулерінде ойын баланың дамуында үлкен мәнге ие және адамдар арасындағы қарым-қатынаста бағдар болып, сонымен қатар баланың шеберлік дағдыларын дамытатын әрекет ретінде қарастырылады. [3, 25 б.]

В.В. Давыдов: «Дұрыс ұйымдастырылған ойынға бала өмірге еніп қажетті нәрселерді үйретеді. Ойынның аз ғана уақытында баланың және психологиялық жағдайы өзінің ойын мазмұнына қарай көрінеді» - деген пікір айтады [4].

Д. Б. Эльконин өз пікірінде, ойын- психикалық дамудағы күрделі әсер беретін психологиялық құбылыс екенін атап өтті. [7] К.Д.Ушинскийдің айтуынша, ойында бала «өмір сүреді, және оның іздері нақты өмірдің іздерінен гөрі тереңірек қалады.» [5, 207б.]

Жоғарыда аталған ғалымдардың пікірлерін талдай келе, баланың жалпы жан дүниесін, және оның сезіміне әсер етіп логикалық ойлауын дамыту, әрқашанда күн тәртібінен түскен емес. Бала ойын арқылы оқуға, мектепке даярланады. Сондықтан да баланың ойында бір

шама еңбек, бір шама оқу көрініс табады. Заттың сан алуан қасиеттері мен бала ойын арқылы танысады. Өмірді әр қырынан көре бастайды, солар туралы мағлұмат алады. Ойлауға да әр түрлі әрекет жасауға үйренеді. Ойынның психологиялық құндылығы, құпиясы осында деп білеміз.

Ойын әрекеті естің ойлау мен қиялдауына барлық таным процесіне әсерін тигізеді. Ойын баладан зейін қоюға есте сақтауды, тез ойлауды кездейсоқ жағдайларды қалай әрекет етуді басқалар түсінетіндей етіп әрекет жасауды талап етеді.

Зерттеушілер тарапынан мектеп жасына дейінгі балаларға тән сюжеттік-рөлдік ойынға ерекше қызығушылық әлі күнге дейін қала бермек.

Сюжеттік-рөлді ойынның өзіндік құрылымы бар: сюжет, мазмұн, рөл кіреді.

Сюжет ойынның негізгі компоненті болып табылады, онсыз ол рөлдік ойын бола алмайды. Ойынның сюжеті – бұл баланың процессте ойнайтын әрекеті. Ол белгілі бір іс-әрекеттер, оқиғалар және басқалардың өмірі мен іс-әрекеті арасындағы қатынастар ұсынады, олар баланың іс-әрекетінде көрініс табады. Ойындардың сюжеттері әр-түрлі болу мүмкін.

Ойынның мазмұны – бұл іс-әрекет, ол ересектердің арасындағы күнделікті қарым-қатынасты, еңбек, қоғамдық қатынасты және т.с.с. көрсетеді. Балада үлкендердің іс-әрекеті туралы түсінік болған сайын ойынның мазмұны да өзгереді. Сюжеттік-рөлдік ойында белгілі бір заңдар мен ережелер әрекет ететін болғандықтан, іс – әрекеттің еркіндігі болмайды. Л.С.Выготский атап өткендей, кез-келген рөлдік ойын «ойын бала алатын рөл арқылы ережелермен ойнау» [8, 56.б.]

Сюжеттен, мазмұннан және рөлден басқа, зерттеушілер ережелер, іс-әрекеттер, алмастырғыш заттар, ойдан шығарылған жағдай және ойындағы серіктестік сияқты компоненттерді ажыратады. Көптеген зерртеулерге сәйкес, рөлдік ойын балада өздігінен емес, басқа адамдар арқылы беріледі. Ойында бала өз мінез-құлқын ойын ережелеріне бағындыруға үйренеді. Адамдармен қарым-қатынас, құрбы – құрдастарымен қарым-қатынас ережелерін, ақыл-ой қабілеттерін және танымдық қызығушылықтарын дамытады.

Мектеп алды даярлық топтарының бес жастағы балалардың ақыл – ойының дамуы, әлуметтік даярлығы мейлінше қолайлы кезең. Кейінгі кезде психологтар А.А.Венгер мен С.В.Мухинаның көз қарасын қолдануда мектепке дейінгі жастағы балада «мектептік қасиеттер толық күйінде, яғни оқушыға лайықты психологиялық белгілер болуы мүмкін емес, өйткені олар оқу әрекеті барысында ғана қалыптасады» - деп тұжырымдайды [5]. Сондықтан бұл кезеңде балалар қиындықты сезінбейтіндей оқу әрекеті жеңіл түрде болуы қажет.

Қорытындылай келе, біріншіден, мектеп жасына дейінгі балалар көргені мен естігенін жақсырақ қабылдайды. Олар өз көзқарастарымен бөлісу, көргенін салыстыру, ойлау қабілеттерін сюжеттік – рөлдік ойында көрсете алады. Ойынның шартын жетекші қысқа түсіндіру тиіс, өйткені балалар түсіндіруді ести сала, бірден бұл рөлді ойында іске асыруға тырысады. Жетекші ойын формасын ертегі түрінде айтса, немесе іс-әрекеттері арқылы көрсетсе балалар қызығушылықпен қабылдайды. Бұл әдіс арқылы балалар зейін қоймаған кезде дұрыс меңгертуге болады, сосын демалыс беру қажет.

Екіншіден, мектепке дейінгі балалар өте белсенді, әрі өз мүмкіндігін толық бағалай алмайды. Сондықтан жетекші оларды мүмкіндіктеріне, жас ерекшеліктеріне, қызығушылықтарына сәйкес өзі белгілеуі тиіс. Жүргізуші етіп алдыңғы ойында жақсы нәтиже көрсеткен жетістігі үшін тағайындауға болады. Жүргізушіні жиірек өзгертіп отырған дұрыс. Бұл әдіс балалардың бойында ойынға деген қызығушылығын жоғалтып алмауына жағдай жасайды. Сонымен қатар рөлдік ойынға жалықпай, белсенді араласуға мүмкіндік береді.

Үшіншіден, ересек, мектепалды даярлық топтағы балалар үшін белгіні сөз бұйрығымен беру арқылы, олардың екінші сигналды жүйесін дамытуға болады. Тақпақ түріндегі бұйрықтар да жақсы. Бұл жастағы балалар өте сезімтал, сондықтан балаларды қателіктері

үшін, рөлге дұрыс кіре алмағаны үшін ойыннан шығармау керек. Ойынды бұзушыға жетекші шыдамдықпен, түсіністікпен қараған жөн.

Олай болса, қазіргі таңда бала тәрбиесіндегі маңызды міндеттердің бірі – баланың шығармашылық қабілеттерін дамыту, оқуға, білімге деген құштарлықтарын арттыру, ересек өмірге бейімдеу болып табылады. Аталған міндеттерді шешудің оңтайлы әдістерінің бірі рөлдік ойындарды қолдану арқылы балаларды ойната отырып, ойланту, қызығушылығын арттыру болмақ. Ойын балалардың тұлғалық дамуына айтарлықтай ықпал ететіні сөзсіз.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Құнанбаев А. Шығармалар жинағы.- Алматы: Жазушы, 1986
2. Жұмабаев М. Педагогика.- Алматы: Ана тілі, 1992.-160 б
3. Леонтьев А.Н. Психологические основы дошкольной игры [Текст] / А.Н.Леонтьев // Психологическая наука и образование. – 1996.- №3.С. 25-27
4. Давыдов В.В. Проблемы развивающего обучения. - М.: Просвещение, 1986. — 240
5. Ушинский К.Д. сочинения / К.Д.Ушинский // М.Лениздат, 2007 т.8. – С.207.
6. Венгер А. А., Мухина В. С. Психология. М.: Просвещение, 1988.
7. Эльконин Д. Б. Психология игры / Д.Б. Эльконин // - 2-е изд. – М:Просвещение, 1999. -300с.